

ISHLAB CHIQRISH VA SOTISH JARAYONI BUDJETINI TUZISH TARTIBI

U.A.Shirinov – SamISI, dotsent

Annotatsiya: Maqolada ishlab chiqarish segmentlari va sotish jarayoni segmentlari bo'yicha budjetlar tuzish tartibi hamda ketma ketliklari bayon qilingan..

Kalit so'zlar: budjet, ishlab chiqarish budjeti, sotish jarayoni budjeti, segmentar hisobot, boshqaruv hisobi.

Аннотация: В статье описан порядок и последовательность составления бюджетов производственных сегментов и сегментов процесса продаж.

Ключевые слова: бюджет, производственный бюджет, бюджет процесса продаж, сегментный отчет, управленческий учет.

Abstract: The article describes the procedure and sequence of budgets for production segments and sales process segments.

Key words: budget, production budget, sales process budget, segmental report, management accounting.

Bugungi kundagi zamonaviy korxonalar o'zlarining daromadlarini korxonada boshqaruvini oqilona tashkil etish orqali oshirishmoqda. Korxonalarda bo'layotgan jarayonlarni chuqur tahlil qilib maqbul qarorlarni qabul qilinishi korxonada ishlab chiqarish hamda sotish jarayonlarini samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda.

Korxonalarda har bir jarayonni o'rganish ularni alohida segmentlarga ajratishni talab qilmoqda. Bu esa o'z navbatida har bir jarayon bo'yicha segmentar hisobotlarini tuzishni talab qilmoqda.

Korxonalarda budjet tuzish jarayonlari haqida ko'pgina iqtisodchi olimlar o'z qarashlarini ilgari surishga jumladan, K.B.Urazov, A.X.Pardayev, U.A.Shirinov, Sh.Usmonov, F.Rahmatullayev, S.S.Kenjayeveva, S.Sayfiyev, I.Isroilov va boshqalar.

Mahsulot ishlab chiqarish byudjeti ijrosi bo'yicha hisobotni tuzish korxonada ishlab chiqarish jarayonini to'g'ri tashkil etishga xizmat qiladi. Ushbu byudjetni xarajat markaziga kiruvchi ishlab chiqari bo'limi tuzadi. Mazkur hisobotning ahamiyati shundaki, uning asosida tayyor mahsulotlarni sotish rejasini va ular me'yoriy qoldig'ini ushlab turish rejasini bajarilishi ta'minlanadi. Mazkur hisobot ushbu rejalar bajarilishi ta'minlanganlik holatini oldindan nazorat qilish imkonini beradi. Ushbu hisobotni hisobot oyi boshidan har kuni (kerak bo'lsa har smenada) quyidagi shaklda tuzish maqsadga muvofiqdir (1-jadval).

Ushbu segmentar hisobotni tuzishga asos bo'lib korxonada buxgalteriyasiga topshiriladigan ishlab chiqarish hisobotlari, tayyor mahsulotlar

bo'yicha hisob registrlari, ombor mudirlari hisobotlari hamda ombor hisobi kartochkalari ma'lumotlari hisoblanadi. Ishlab chiqarish byudjeti bo'yicha tuzilgan segmentar hisobot asosida korxonra rahbariyati xarajat markaziga kiruvchi ishlab chiqarish sexlari faoliyatiga baho beradi, ularga doir boshqaruv qarorlarini qabul qiladi hamda rag'batlantirish yoki jazo tadbirlarini belgilaydi.

1-jadval

Tayyor mahsulotlarni ishlab chiqarish byudjeti ijrosi bo'yicha segmentar hisobot

Mahsulot nomi	Ishlab chiqarish rejasi		Haqiqatda ishlab chiqarildi		Ishlab chiqarish reja bajari-lishi		Reja bajarilishidan chetlanish	
	Oy boshi-dan	Shu kunda	Oy boshi-dan	Shu kunda	Oy boshi-dan	Shu kunda	Oy boshi-dan	Shu kunda
A mahsulot								
B mahsulot								
.....								
Jami								

Ishlab chiqarish rejasi bajarilishi uchun zarur materiallar xaridi va ular me'yoriy qoldig'i byudjeti ijrosi bo'yicha hisobotni tuzish. Ushbu hisobotni xarajatlar markazi va ta'minot markazi hamkorlikda tuzadi.

2-jadval

Ishlab chiqarish rejasi bajarilishi uchun zarur materiallar xaridi va ular me'yoriy qoldig'i byudjeti ijrosi bo'yicha segmentar hisobot

Material nomi	Ishlab chiqarish hajmi rejasi		Haqiqatda mavjud materiallar qoldig'ii		Ishlab chiqarish reja bajarilishi ta'minoti foizi		Reja bajarilishi ta'minotidan chetlanish	
	Oy boshi-dan	Shu dekada da	Oy boshiga	Shu dekada boshiga	Oy boshiga	Shu dekada boshiga	Oy boshiga	Shu dekada boshiga
A material								
B material								
.....								
N material								

Mazkur hisobotning ahamiyati shundaki, uning asosida keyingi hisobot davrlarida belilangan ishlab chiqarish rejasini bajarilishi uchun tegishli material zahiralarni ta'minlanganligi, shuningdek, materiallar xaridi va omborlarga kirimi oldindan nazorat qilinadi. Ushbu segmentar hisobotni tuzishga asos bo'lib korxonra buxgalteriyasida yuritiladigan materiallar hisob registrlari, ombor mudirlari hisobotlari hamda ombor hisobi kartochkalari ma'lumotlari hisoblanadi. Ishlab chiqarish hajmini ta'minlovchi materiallar

xaridir va qoldig'i byudjeti bo'yicha tuzilgan segmentar hisobot asosida korxonalar rahbariyati ta'minot va xarajat markazlari faoliyatiga baho beradi, ularga doir boshqaruv qarorlarini qabul qiladi hamda rag'batlantirish yoki jazo tadbirlarini belgilaydi.

Ishlab chiqarish rejasi bajarilishi uchun zarur materiallar xaridi va ular me'yoriy qoldig'i byudjeti ijrosi bo'yicha hisobotni hisobot oyning har dekadasida quyidagi shaklda tuzish maqsadga muvofiqdir (2-jadval).

Foyda va zararlar ko'rsatkichlari byudjeti ijrosi bo'yicha segmentar hisobot. Ushbu hisobotni bosh ofis talabiga ko'ra foyda markaziga kiruvchi barcha bo'limlar, chunonchi reja-iqtisod va moliya bo'limlari hamda buxgalteriya hamkorlikda tuzadi. Ushbu hisobotni choraklar va ularning oylari kesimida quyidagi shaklda tuzish maqsadga muvofiqdir (3-jadval).

3-jadval

**Moliyaviy natijalar ko'rsatkichlari byudjeti ijrosi bo'yicha
segmentar hisobot _____ yil _____ oyi uchun**

Ko'rsatkichlar	Biznes reja		Haqiqatda		Reja bajari-lishi foizi		Reja bajarilishidan chetlanish	
	Chora kuchun	Shu oy uchun	Chorak boshidan	Shu oyda	Chorak boshidan	Shu oyda	Chorak boshidan	Shu oyda
Sof tushum								
Sotish tannarxi								
Yalpi foyda								
Sotish xarajatlari jami								
*sotish xarajatlari								
*boshqaruv xarajatlari								
*boshqa operasion xarajatlar								
Asosiy faoliyatning boshqa daromadlari								
Asosiy faoliyatdan foyda (zarar)								
Moliyaviy faoliyat daromadlari								
Moliyaviy faoliyat xarajatlari								
Umumxo'jalik faoliyatidan foyda (zarar)								
Favquloddagi foyda								
Favquloddagi zararlar								
Soliqqacha foyda								
Foyda solig'i								
Sof foyda								

Ushbu segmentar hisobotni tuzishga asos bo'lib korxonada buxgalteriyasida yuritiladigan barcha daromadlar va xarajatlar, soliqlar va to'lovlar hisob registrlari, hisoblanadi. Mazkur hisobot asosida korxonaning barcha markazlari faoliyatiga baho beriladi, ularga doir boshqaruv qarorlarini qabul qilinadi, rag'batlantirish yoki jazo tadbirlarini belgilanadi.

Xulosa qilib aytganda ishlab chiqarish jarayonlari hamda sotish jarayonlari budjetlarini tuzish korxonada faoliyatida qaysi nuqtalarida xatoliklar mavjudligi, belgilangan rejalarni kelajakda haqiqiy bajarilgan ishlar bilan solishtirish orqali qaysi budjetda og'ishlarning mavjudligi aniqlashimiz va bu og'ishlar korxonada faoliyatiga ijobiy yoki salbiy ta'sirini o'rganishimiz mumkin bo'ladi. Bu esa o'z navbatida qaror qabul qiluvchilar uchun axborot manbai bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Murodjon o'g'li, Usmonov Sherzodbek. "Aksionerlik jamiyatlarida pul mablag'larining tashkil etilishi: Usmonov Sherzodbek Murodjon o'g'li." *Лучшие интеллектуальные исследования* 22.3 (2024): 67-71.

2. Tashmurotovich, Eshmuradov Ulug'bek. "Agroklastlar sotish jarayonlarida segmentar hisobotlarning ahamiyati." *Научный Фокус* 1.7 (2023): 790-795.

3. Urazov, K. B. (2004). Buxgalteriya hisobi va audit. *Toshkent–2004*.

4. Rahmatullayev, F. Yu. "Boshqaruv hisobida rejalashtirish va byudjetlashtirish." *Экономика и социум* 10 (89) (2021): 231-234. Urazov, K. B., & Shirinov, U. A. (2023). Need and significance of consolidated financial statements. *Экономика и социум*, (6-2 (109)), 577-579.

5. Ширинов, У. А. (2022). Почта хизматларининг хисоб ва аудит объекти сифатидаги таснифий асослари. *Экономика и социум*, (6-2 (97)), 804-809.

6. Sayfiyev, S. S. (2023). Agroklastlarida segmentlar hisob va hisoboti takomillashtirish. *Journal of marketing, business and management*, 2(5), 1-4. Ширинов, У. А. (2022). Алоқа хизматларини кўрсатувчи субъектларда аудитнинг долзарб масалалари. *Архив научных исследований*, 2(1).

7. Ширинов, У. А. (2022). Мобил алоқа хизматларидан олинган даромадлар ҳисобини такомиллаштириш. *Экономика и социум*, (6-2 (97)), 800-803.